સૂક્ષ્મ દ્રવ્યનું રાજ્ય

રાજા અશ્વપતિને પડદા પાછળ આવેલો ભુવનોનો જે મહાપુંજ દેખાયો હતો તેનો પરિચય સાધવા હવે એ ગૂઢમાં પ્રવેશે છે.

આપણા ક્ષુદ્ર બાહ્ય સ્વરૂપને ઓથે એને આધાર આપનાર આપણા નિગૂઢ આત્માનું એક અગોચર ક્ષેત્ર છે, પરંતુ પૃથ્વીના જડ આવરણને કારણે આપણે એને જોઈ શકતા નથી. ત્યાંનું વાતાવરણ સ્ફટિકના જેવું શુદ્ધ અને ચમત્કારી લાગે એવું છે. ત્યાં જે જીવન છે તે માંસમાટીને આધારે જીવમાન નથી. એ છે સૂક્ષ્મ દ્રવ્યનું રાજ્ય. પૃથ્વી ઉપરની વિકૃતિઓ ત્યાં દૃષ્ટિને દૂભવતી નથી. ત્યાંની સર્વ વસ્તુઓ હોય છે સુન્દર અને સાચી ને એમની મનોમોહકતા જેવી તેવી હોતી નથી. આપણી દૃષ્ટિ ત્યાં દિવ્ય પ્રત્યે ઊઘડે છે, સંગીતમયતા શ્રવણને ભરે છે, હૃદય પ્રાણ-શક્તિનો ઊંડો શ્વાસ લેવા માંડે છે.

આપણા આ લોકમાં જે કંઈ છે તેનું જ્યોતિર્મય આદર્શ સ્વરૂપ ત્યાં જોવામાં આવે છે. અહીં જેને માટે મોઘ પ્રયત્ન થાય છે અને જેની પ્રાપ્તિ પણ મોઘ બની જાય છે તે સર્વ ત્યાં સિદ્ધાવસ્થામાં વિદ્યમાન છે. પૃથ્વી ઉપર જે અવશ્ય થવાવાળું હોય છે તે પ્રથમ ત્યાં આવીને વિશ્રામ લે છે ને અહીં આવવા માટેના અવસરની રાહ જુએ છે. ભાવિનાં અદ્ભુતો તહીંનાં ગહનોમાં ઘૂમતાં હોય છે. આપણી અવ-તરંતી ભૂમિકાની એ ઝળહળતી છત છે. અમર આદિત્યોથી અને પ્રભુની વર્ષાઓથી ઢાલ બનીને એ પાર્થિવ મનને સંરક્ષે છે. એ છતમાં થઈને એ માત્ર થોડી ઝળહળતી ઝાંયોને અને અમરોના આભનાં આભા ભર્યાં ઓસનાં ટીપાંઓને નીચે આવવા દે છે. પૃથ્વીલોકના જીવનનું સંચાલન કરતી શક્તિઓનો એ સંચારમાર્ગ છે. પ્રકૃતિની જડ દીવાલો પાછળ જડ દ્રવ્ય સાથે મનનું જે મિલન થાય છે તે સૂક્ષ્મમાંથી સર્જાયેલો એ લગ્નમંડપ છે. એમાં થઈને સ્વર્ગના સંકેતો ચોરને પગલે આ લોકમાં આવે છે. એ છે તેને લીધે પૃથ્વી સૌન્દર્ય ને રૂપની પૂર્ણતા માટે પ્રયત્ન કરે છે. સનાતન શિશુની આરંભની લીલામાં એના ઊડી આવતા વિચારો ત્યાં સ્વપ્નસેવી વિરામ કરી પછીથી કાળસિન્ધુમાં તરવાને ત્યાંથી ભૂસકો મારે છે.

અહીં જે માત્ર આભાસ છે તે ત્યાં વધુ મનોહર રૂપે રાજતું હોય છે. આપણાં હૃદયોની ભાવનાઓ અને મસ્તિષ્કનાં સર્જનો ત્યાંથી નિર્વાસિત થઈ પૃથ્વીની રંગછાયા ધારણ કરવાનું કબૂલે છે. અહીં જે માત્ર સુન્દર છે તે ત્યાં દિવ્ય રૂપમાં

હોય છે. કલ્પી ન શકાય એવાં અનુપમ સ્વરૂપો ત્યાં નયનગોચર બને છે. ભવિષ્યની ચમત્કૃતિઓ ત્યાંનાં ઊંડાણોમાં ભમતી હોય છે. એના બહારના ઓરડાઓમાં ઓજસ્વી એકાન્ત છે ને ત્યાં જડદ્રવ્યનો ને ચૈત્યાત્માનો સમાગમ સધાય છે, અને એમના સુભગ સ્નેહાલિંગનમાં ઉપરનું ને નીચેનું જગત એકતા અનુભવે છે. અચિત્‌ના સાહસ માટે અનંતમાંથી ઊતરેલો આત્મા ત્યાં ભૂમિસ્પર્શ પામે છે. જન્મમરણના પ્રભાવમાંથી મુક્ત અમરતાનું આવરણ એ ત્યાં ધારે છે અને પાર્થિવ શરીરો કરતાં ક્યાંય વધારે સત્ય સ્વરૂપે પોતાની પદવીના પ્રમાણમાં પ્રકાશે છે. સ્થૂલ શરીર પડયા પછી જીવ સ્થૂલતાના બોજામાંથી મુક્ત થતો થતો એ સૂક્ષ્મ શરીરે એક પછી બીજા ઉચ્ચતર લોકમાં જાય છે અને અંતે શિખરો પર શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ધારી એ સનાતને સિધાવે છે. પછીથી જ્યારે એ પાછો અવતાર લે છે ત્યારે એને પાર્થિવ લોકનો સ્થૂલ પોશાક પહેરવાનો થાય છે.

આ દૃષ્ટિસંપન્ન ને પરમસુખમાં રહેલું અલૌકિક જગત માત્ર અભિવ્યક્તિની ને પૂર્ણતા ધરાવતાં રૂપોની જ પરવા રાખે છે. શિખરો પર એ રૂપાળું રઢિયાળું હોવા છતાં નિમ્નમાં એની ભયાનક ભૂમિકાઓ આવેલી છે. ગર્તોની ઘોરતાનેય એ સુન્દર સ્વાંગ સજાવે છે. જોખમભર્યા દેવતાઓનેય એ વશીકરણ કરતી મોહક આંખો આપે છે. નરકના દૂતોને ને સર્પોને એ મનોહર બનાવી દે છે. આમ અમર રહી આપણે માટે એ મરણનું કાળું કફન વણે છે ને આપણી મર્ત્યતાને અધિકારધારી બનાવે છે.

આ માધ્યમ એક મહત્તર સેવાનું કામ કરતું હોય છે. જડદ્રવ્યનાં જગતોની એ સૂક્ષ્મ ભૂમિ છે અને એમનાં નાશવંત રૂપોમાં પોતે અવિનાશી રહે છે. એની સ્મૃતિમાં વિનાશી વસ્તુઓના અમર આદર્શો એ વીંટામાં સાચવી રાખે છે. એનાં હીન બલો આપણાં પતિત સામર્થ્યોનો પાયો છે. પૃથ્વીના પંકનેય એ સ્વર્ગોથી સમૃદ્ધ બનાવી દે છે. એનું સૌન્દર્ય કર્દમનું મો'રું પહેરે છે, એનું કલાશિલ્પી શુભ આપણાં અનિષ્ટોનું આખ્યાન બની જાય છે. ઊર્ધ્વમાં એ છે સર્જક સત્યોનું સ્વર્ગ, મધ્યમાં છે સંવાદસભર સ્વપ્નાંની સૃષ્ટિ અને એના નીચેના ભાગમાં એ છે નાશવશ થતાં રૂપોની અંધાધૂંધી. અંતે એ અચિત્‌ની આધાર ભોમમાં અંતર્લીન થઈ જાય છે.

આ પ્રકારે પ્રભુએ રાત્રિમાં ભૂસકો મારી અવતરણ કર્યું છે. અહીંના જીવો દિવ્યતાનું ગુપ્ત નિવાસસ્થાન છે અને એમને આ પતિત પૃથ્વી ઉછેરે છે. અર્થ વગરના શૂન્યમાં એક સત્‌ જાગ્યું, વિશ્વવ્યાપી અવિદ્યાએ પ્રાણની ને વિચારની પ્રત્યે પ્રયાસ આદર્યો, મનોરહિત નિદ્રામાંથી ચેતના ઝબકી ઊઠી. એક અજ્ઞાન સંકલ્પથી સર્વ હ્યાં સંચાલિત થાય છે. અવચેતન સ્મૃતિની સહાયથી પૃથ્વી સર્જતી બની છે. એના અંધ દ્રવ્યમાંથી સ્વર્ગલોકના સૌન્દર્યે જન્મ લેવાનો છે. એક મૃત દેવે એને માટે સોનેરી વારસો રાખેલો છે અને એ દિવ્ય વારસાને એણે પોતાનો બનાવવાનો છે, પોતાના વારસાહકનું ખતપત્ર શબ્દો સંયોજી પાછું તૈયાર કરવાનું છે. પૃથ્વી

પોતાની ઢંગ વગરની ધૂળમાં આ સમસ્ત દિવ્યતાનું ધારણ કરી રહી છે. એણે પોતાના દિવ્ય નામને દાવો કરી જીતી લેવાનું છે. પરંતુ અત્યારે એની મહાશક્તિ મામૂલી રૂપોમાં બંધાઈ રહેલી છે. એની પાસે જે ઓજારો છે તે બૂઠાં છે. મૃત્યુના પ્રદેશમાં રહી એણે અમરતા મેળવવાની છે. દેવો માટેય અશક્ય એવું મહામુશ્કેલ કાર્ય પાર પાડવાનું છે. બંધનમાં પડેલા આત્માએ પ્રકૃતિના પ્રભુ બનવાનું છે. અચિત્‌ના અંધકારમાં આત્મા ઊતરી આવ્યો છે, પરંતુ નીચેની પ્રકૃતિ ઉપર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરી પરમાત્મ ચેતનાની સિદ્ધિ એણે સાહસપૂર્વક હસ્તગત કરવાની છે; કેમ કે એના મૂળમાં ઉભય વચ્ચેની એક અંતરંગ સગાઈ રહેલી છે અને એ એને સતત પ્રેરતી રહે છે. અહીં આપણે જે કંઈ સાધવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તેનું અસલ રૂપ પૂર્ણતાના એક ઊર્ધ્વ પ્રદેશમાં રહેલું છે અને એને પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણી દૃષ્ટિ એ તરફ વળે છે. અહીંના પસાર થઈ જતાં રૂપોમાં જે સર્વથા પૂર્ણ છે તેને પકડવું, કાલનિર્મિત વસ્તુઓમાં શાશ્વતનો સ્પર્શ અનુભવવો એ સર્વ પ્રકારની સંપૂર્ણતા માટેનો નિયમ છે. સ્વર્ગની યોજનાના ટુકડા અહીં આપણી પકડમાં આવે છે. એ જો ન હોત તો મહત્તર જીવનની આશા એળે જાત. એક અમોઘ જ્વાલા સ્થૂલના પ્રતિબંધો વીંધીને સોંસરી આવે છે અને આપણે સર્જક શક્તિનાં પાત્રો બનવા પામીએ છીએ. એના આગમને આપણા પ્રાણમાં દિવ્ય ઉત્સાહ વ્યાપે છે, આપણા ગૂઢ ભાગો હલમલી ઊઠે છે, અંગો આનંદમયી વેદનાથી કંપમાન થઈ જાય છે, હૃદયમાં સૌન્દર્યનું નૃત્ય મચે છે, સનાતન મનનો વિચાર સમીપવર્તી બની જાય છે અને જેણે કદી રૂપ લીધું નથી તે વસ્તુનાં પ્રતીકાત્મક સૂચનો અદૃશ્યમાંથી ઊતરી આવે છે. પરંતુ આપણી માંસમાટી અલ્પ સમયમાં જ એને પ્રત્યુત્તર આપવાનું બંધ કરી દે છે અને પરિણામે જે આવ્યું હોય છે તેમાંનું બહુ થોડું જ અહીં રહેવા પામે છે.

પૃથ્વીની વિરલમાં વિરલ કૃતિઓ સ્વર્ગીય કલાની કેવલ અનુકૃતિઓ હોય છે. પાર્થિવ રૂપો અંદર રહેલી વસ્તુને છુપાવે છે અને સ્વયંભૂ સ્વરૂપોની માત્ર વિડંબના કરે છે. અહીં તો પૃથ્વી ઉપરનાં રૂપોની ખાલી નકલ કરવામાં આવે છે. પાર્થિવ સ્વભાવને માટે જે અત્યધિક દિવ્ય છે ત્યાં આપણી દૃષ્ટિની પહોંચ પહોંચતી નથી. એવું બધું પરમાત્માના પરમ વ્યોમમાં વિશુદ્ધ અને અમર રૂપે પોતાનો નિત્યનો નિવાસ રાખી રહેલું હોય છે.

પણ પરાત્પરની એક રેખા આપણા માર્ગને આવી મળે છે અને જે અકાળ તથા સત્ય છે તેની સાથે આપણને સંયોજી દે છે. આ પ્રકારનું સંયોજન થતાં આપણને અનિવાર્ય અમોઘ શબ્દની પ્રાપ્તિ થાય છે અને આપણે દેવોનાં છે તેવાં કામ કરવાને શક્તિમાન બનીએ છીએ. નિત્યજીવી વિચાર આપણામાં પ્રસ્ફુરણ પામે છે. પ્રકાશની લહરી પર શાશ્વત સત્તાઓનું આગમન થાય છે અને અલ્પકાળ માટે એ આપણી મહેમાનગીરી માણી જાય છે. આ ઝગારાઓ આપણા જન્મના રહસ્યમાં રહેલા છે. આપણને એ ભાવિ-નિર્માણનો ગુપ્ત ચમત્કાર બતાવી જાય છે.

આપણે ઊર્ધ્વમાં જે છીએ અને ભવિષ્યમાં જે થવાના છીએ તે એક સ્પર્શ અને સાદ દ્વારા આપણી સમક્ષ સાકાર બને છે.

આપણો આ મહિમા આપણી અંદર પાછો ખેંચી રખાયેલો છે. પૃથ્વીનું શંકા સેવતું ભવિષ્ય આપણા આ વારસાને સંતાડી રાખે છે. પરંતુ દૂરની જ્યોતિ એકદા અહીંની વતની બનશે અને અવારનવાર આપણને મળવા આવતું મહાબળ આપણો સદાનો સાથી બની જશે.

આત્માનો ઉજ્જવળ મહિમા આપણું કાલાતીત મૂળ છે અને અંતહીન કાલમાં એ આપણા માથાનો મુગટ બની જશે. આપણી આસપાસ અને આપણી અંદર એક બૃહદ અજ્ઞાત આવેલો છે. એક સક્રિય એકાત્મક સ્વરૂપમાં વસ્તુઓ વીંટામાં રખાયેલી છે. આપણે એકલવાયા ને અળગા પડી ગયેલા નથી. આપણો આત્મા ભવ્યતર ભુવનો સાથે વ્યવહાર કરે છે. આપણાં છે તેના કરતાં અધિક સુખિયાં પૃથ્વીઓ અને સ્વર્ગો છે. પ્રકટતા નહિ પામેલાં આત્માનાં મહારાજ્યો વિરાજે છે ને ત્યાંથી આપણા ચૈત્યાત્માનું નિગૂઢ તત્ત્વ આવે છે. પ્રત્યેક ભૂમિકામાં ઉત્તરોત્તર પ્રકટ થતી શકિત અજન્માની પૂર્ણતાની કોઈ એક વિશેષતાને અભિવ્યકિત આપવા માગે છે, સર્વજ્ઞ જ્યોતિનું કોઈ એક દર્શન, અમર સંગીતકારનો દૂરનો કોઈ એક સૂર, સર્વસર્જક આનંદનો કોઈ એક ઉલ્લાસ, અવર્ણ્ય સૌન્દર્યની કોઈ એક અદ્‌ભુત રૂપયોજના અહીં પ્રકટાવવા માગેછે.

પરમોચ્ચ પ્રદેશોની નિકટતા રાખતાં ભુવનોમાં સત્યને ત્વરિત પ્રત્યુત્તર મળે છે. આત્મા ત્યાં દેહથી બાધિત થતો નથી, હૃદય ભેદભાવથી ભેદાતું નથી, સુખ અને સુન્દરતા ત્યાંનાં નિત્યનાં નિવાસી છે અને પ્રેમ ને માધુર્ય જીવનનો સ્વાભાવિક ધર્મ બનીને ત્યાં રહેલાં છે. પૃથ્વીલોક જેનાં સ્વપ્નાંમાત્ર સેવે છે, તેવું સૂક્ષ્મ દ્રવ્યનું એક બનેલું સૂક્ષ્મ શરીર દેવોને મૂર્ત્તિમંત બનાવે છે, સકલને રૂપ આપતા અગ્નિને અધીન રહી દેવસ્વરૂપના આકસ્મિક સ્પર્શને ઉત્તર આપે છે, આપણાં બહેરાં હૃદયોને જે સંભળાતો નથી તે શબ્દને સાંભળે છે, અમરોની આંખોએ જુએ છે, રંગરેખાનો માર્ગ લઈ છેક સૌન્દર્યના પોતાના ધામ સુધી પહોંચી જાય છે.

આમ આપણે સર્વાશ્ચર્યસ્વરૂપની સમીપે સરીએ છીએ. સૌન્દર્ય એનાં પગલાંનું ચિહ્ન છે, પ્રેમ છે એના હૃદયનો મર્ત્ય હૃદયમાં ચાલતો ધબકારો, સુખ છે એના આરાધનીય આનન ઉપરનું સુસ્મિત. ત્યાં અધ્યાત્મ વ્યકિતઓનો વ્યવહાર ચાલતો હોય છે, અંતર્યામીની પ્રતિભા ત્યાં સર્વને અંતરંગ સંબંધમાં આણે છે; આપણામાં અખિલ ને અખિલમાં આપણે, એવો અનુભવ આત્માને વિશ્વની વિશાળતા સાથે અભિનવ સંબંધમાં સ્થાપિત કરે છે, દ્રષ્ટા અને દૃષ્ટ વસ્તુ એકરૂપ બની જાય છે, શિલ્પી અને એનું શિલ્પ અંદરથી અભિન્ન બની પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત કરે છે. આપણે અહીં જેને મહાશ્રમે સિદ્ધ કરીએ છીએ તે આ સૂક્ષ્મના જગતમાં

સ્વયંભૂ હોય છે.

આપણામાંય એ અંતર્જ્ઞાની અગ્નિ જાગ્રત કરી શકાય છે. આપણાં હૃદયોમાં એક કાર્યસાધક પ્રકાશ પડોમાં લપેટાયેલો રહ્યો છે. દિવ્યતાની ભોમોમાં એનું ગૃહ છે. નીચે ઊતરતાં એ પોતાનાં સ્વર્ગોને અહીં લાવી શકે છે. પણ આ અગ્નિની જવાળા જવલ્લે જળે છે ને જળે છે ત્યારેય અલ્પ કાળ માટે જ. એના દ્વારા ઉપરનો જે આનંદ આવે છે તે પૂરેપૂરો હોતો નથી. એક પડદો આડે પડેલો છે. કંઈક છું સંકેલી રખાયેલું હોય છે, કેમ કે આપણા આત્માઓ જો એના સૌન્દર્ય પર મોહી પડે ને એના મહાસુખના બંદીવાન બની જાય તો તેઓ સર્વોચ્ચને માટે અભીપ્સા રાખવાનું ભૂલી જાય એવો ભય રહેલો છે.

આ લોકની પાછળ આવેલા એ સૂક્ષ્મ જગતમાં રૂપનો મહિમા જ સર્વ કાંઈ છે ને સ્થૂલના દેવતાઓ ત્યાં રાજા બનીને રાજમાન છે. ત્યાં પ્રેરક પ્રકાશ છે ખરો, પણ તે રૂપાળી મર્યાદાઓમહીં રહી પ્રવર્તે છે. કુદરતની કૃપાથી ત્યાં અનવદ્ય સુષમાની સ્વાભાવિક અસ્તિ છે. સ્વતંત્રતાની સ્થિતિ ત્યાં પૂર્ણતાની ગેરંટી છે. જોકે ત્યાં કેવળ પરિપૂર્ણ રૂપ નથી, સાપેક્ષ નહિ એવો શબ્દ નથી અને જેને અધ્યાત્મ કહેવાય એવો આનંદ નથી છતાંય ત્યાં જે છે તે મનોહરતાની મોહિની છે. ત્યાં સર્વ સ્વયંસંતુષ્ટ છે, સમગ્ર છે, મર્યાદાઓની મધ્યમાં પૂર્ણ છે. અલ્પ ક્ષેત્રમાં ત્યાં આનંદનો ઉલ્લાસ છે, આસપાસ જે હોય છે તેને અનુરૂપ ત્યાં સામંજસ્ય સધાય છે. સર્વ ત્યાં સ્વયંપર્યાપ્ત છે, એને અન્ય કશાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. આ જગતમાં નથી કસોટીઓ, નથી વિરોધો ને નથી દુ:ખ. ભયને ને સંતાપને ત્યાં સ્થાન નથી, દોષને ને નિષ્ફળતાને ત્યાં અવકાશ નથી.

રાજા અશ્વપતિ આ દિવ્યતાયુક્ત અને નિકટની સગાઈવાળી દુનિયામાં ચાલતો હતો. દેવોનાં રમકડાં જેવી પરિપૂર્ણતા ત્યાં પ્રકાશતી હતી. મર્ત્યતાનું સ્વરૂપ હોવા છતાં એ હતી અમર, પોતાના જ સૌન્દર્યના અને સંમુદાના બંદીખાનામાં બંદીવાન. એક આસમાની ક્ષિતિજ ચૈત્ય પુરુષને સીમિત કરતી હતી. પોતાના દરિદ્ર ઘરમાં સુરક્ષિત રહેલી જિંદગી ત્યાં પોતાનાં નાનકડાં કામમાં લાગેલી રહેતી, રમ્યા કરવાનું રાખતી કે નિદ્રાનું સેવન કરતી. કરવા માટેનું મહત્તર કાર્ય એ ભૂલી ગઈ હતી. એ એક ચકમકતા ચીલામાં ચાલ્યા કરતી, બાળકની માફક સુખના સોનેરી પારણામાં ઝૂલતી. ઊર્ધ્વનાં આકાશોનો સાદ એના મંત્રમુગ્ધ આવાસ સુધી પહોંચતો ન 'તો. વિશાળાં ને જોખમભર્યાં ઊડણો માટે એની પાસે પાંખ ન 'તી. ઊર્ધ્વના ને અતલ ગર્તના મહાભયનો સામનો કરવાની એને જરૂર ન 'તી. ગુમાવેલાં આનંત્યો પાછાં મેળવવા માટેની ઝંખના એનામાં જાગતી ન 'તી.

કોઈ એક સર્વાંગસુંદર ફ્રેમમાં કોઈ એક સર્વાંગસુંદર ચિત્ર જેવી આ સૂક્ષ્મ ભૂમિકાની જાદૂઈ કલાકારીગરી અશ્વપતિના સંકલ્પને ત્યાં રોકી રાખવા સમર્થ ન નીવડી. ક્ષણ માટે એણે ત્યાં એક સુખભર્યા છુટકારાનો દમ લીધો. વધુ વખત એ

ત્યાં રોકાયો નહિ, કેમ કે આપણો આત્મા અસ્તિત્વની બાહ્ય સપાટીઓથી થોડી વારમાં જ શ્રાન્ત થઈ જાય છે અને રૂપનો ભભકો પાછળ મૂકી આગળ જાય છે ગુપ્ત શક્તિઓ અને ગૂઢતર અવસ્થાઓ પ્રત્યે વળે છે ને મહત્તર જ્યોતિ માટે પાર પાર મીટ માંડે છે.

અશ્વપતિએ કાળના આવાસનું આ આભાભર્યું આંગણું પાછળ મૂક્યું અને એ આત્માએ શિખરોનું આરોહણ આરંભ્યું. જડદ્રવ્યનું આ સૂક્ષ્મ અને સુખ-સભર સ્વર્ગ એણે તજ્યું. એનું ભાગ્યનિર્માણ તો પર પાર આવેલા વિશાળતમ વ્યોમમાં આવેલું હતું.